

DOI: 10.54635/tpks.2022.30putk

**ებრაული თემა ქართულ კულტურაში,
მწერლობასა და ხელოვნებაში
ქართული ჟურნალ-გაზეთების მიხედვით
XIX საუკუნეში**

**JEWISH THEME IN GEORGIAN CULTURE,
LITERATURE AND ART
ACCORDING TO 19TH
CENTURY GEORGIAN PRESS**

ელენე გეგეშიძე
ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი
თბილისი, საქართველო

Elene Gegeshidze
Ivane Javakhishvili Tbilisi State University
Tbilisi, Georgia

ABSTRACT

Among the Georgian periodicals of the second half of the 19th century, the issue of the Jews was one of the most important topics on pages of the newspaper Droeba. It exposed the anti-Jewish policies of Tsarism, campaigned against the political, social, and other restrictions imposed on the Jews, and generally brought to light the nationalistic, autocratic, and colonial policy of Tsarism against small and oppressed nations within the Russian Empire.

The democratic ideas of Droeba, its selfless struggle for the better future of the Georgian people, its courageous protests supporting brotherhood and unity among the peoples, infuriated the Tsarist government and its bureaucratic apparatus. A newspaper under constant persecution and censorship closed in 1885. The newspaper closure was declared the national day of mourning among the Georgian people. The grief was sincerely shared by the Jewish population of Georgia along with the Georgian people. By losing Droeba they lost one of their best friends, a faithful guardian guiding them through their troubles and joy.

Throughout the entire 19th century, unlike the Jewish population of Western Europe and even Russia, the Jews of Georgia were still following the medieval routine and were utterly underdeveloped.

From the 1850s, the Jewish and Georgian intelligentsia, who were well aware of the importance of education for children, requested guberniya officials to establish Jewish schools, to teach Talmud Torah along with the core subjects.

A small number of Jews were actively involved in the public life of the city, participating in the representative bodies of the city. For example, at different times, M. Rizhinashvili (1875), E. Kakitelashvili, M. Rizhinashvili, and Sh. Rizhinashvili (1888) were elected to the Kutaisi City Council.

The relations between Georgians and Jews continue to this day.

საკვანძო სიტყვები: ქართველი ებრაელები, ქართულ-ებრაული ურთიერთობები, სერგეი მესხი, ქართული პრესა.

Keywords: Georgian Jews, Georgian-Jewish relations, Sergey Meskhi, Georgian press.

ქართველი და ებრაელი ხალხის საქართველოში თანაცხოვრება საუკუნეებს ითვლის. ქართველებისა და ებრაელების ურთიერთობას მუდამ ავსებდა ორმხრივი სიყვარული, შეზავებული სიტბო, თანადგომა, მოკრძალება და პატივისცემა. „საქართველო მთელი თავისი არსებობის განმავლობაში მრავალეთნიკური და მრავალკულტურული სახელმწიფო იყო და დღემდე ასეა, რაშიც, პირველ რიგში, მისი მდებარეობა უწყობს ხელს მსოფლიოს ცივილიზაციათა მიჯნაზე, თუმცა გეოგრაფიულ მდებარეობასთან ერთად აღსანიშნავია ქართული სტუმართმოყვარეობის ფენომენიც, რომელიც უკვე საქართველოს იდენტობის განუყოფელ ნაწილად იქცა. რა ხალხებს აღარ უცხოვრია საქართველოში – ქურთებს, ასურელებს, გერმანელებს, ბოშებსა თუ სომხებს, მაგრამ იშვიათად მოიძებნება მსოფლიო ისტორიაში ისეთი ჰარმონიული ურთიერთობა, როგორც ქართველებსა და ებრაელებს შორის არსებობს“ (სვიმონიშვილი 2020).

„არც ერთ ერს არ გამოუვლია იმდენი სატანჯველი და წამება, რამდენიც ებრაელთა ერს თავს გადაჰხდენია. ამ ოდესმე დიდებულს და სახელგანთქმულ ერს ბედმა ხელიდან გამოსტაცა სამშობლო და თვითმყოფელობა და გააზნია იგი მთელს დედამიწის ზურგზე, ჩაათესლა უცხო ქვეყნებში, სადაც ებრაელებს მოელოდა ყოველგვარი ტანჯვა და წვალება“ (ჭავჭავაძე 1886).

საქართველოში ებრაელთა დასახლების ზუსტი თარიღი უცნობია. „ქართლის ცხოვრების“ მიხედვით, ებრაელთა ჩამოსვლა ნაბუქოდონოსორის მიერ იერუსალიმის დაპყრობას (ძვ. წ. 586) უკავშირდება. ცნობილია სხვადასხვა პერიოდში ებრაელების ნაკადის საქართველოში ჩამოსახლება და დამკვიდრება. ისინი თავს ქართველ ებრაელებს უწოდებენ. ებრაელები ადვილად ინტეგრირდნენ ქართულ მოსახლეობასთან, ისწავლეს ქართული ენა, გაითავისეს ქართული წეს-ტრადიციები. ამასთან, მათთვის უცხო გარემოში საკუთარი იდენტობაც შეინარჩუნეს. საქართველოში ცხოვრობს ებრაელთა მეორე ჯგუფიც – ამკენაზები, რომლებიც ბოლო პერიოდში ჩამოსახლდნენ ევროპიდან.

მნიშვნელოვანია იმის აღნიშვნა, რომ საქართველოში ებრაელები არასდროს იდევენობდნენ. ისინი საქართველოს თითქმის ყველა კუთხეში სახლობდნენ: სოფელ ლაილაშში (ცაგერის მუნიციპალიტეტი) დგას ებრაელთა ძველი სინაგოგა. მოქმედი სინაგოგები არის თბილისში, ბათუმში, ქუთაისში, გორში, ონში, ახალციხესა და სურამში.

მე-19 საუკუნის მეორე ნახევრის ქართულ პერიოდულ გამოცემათა შორის გაზეთ „დროების“ (1866-1885) ერთ-ერთ მნიშვნელოვან თემას წარმოადგენდა ებრაელთა საკითხი. გაზეთს გ. წერეთლის შემდეგ 14 წლის მანძილზე (1869-1883) სათავეში ედგა ქართველი ხალხის

ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობის ერთ-ერთი შესანიშნავი წარმომადგენელი, პუბლიცისტი და ნიჭიერი ჟურნალისტი სერგეი მესხი, ხოლო 1883 წლიდან მას მართავდა მეორე დიდი ქართველი საზოგადო მოღვაწე და პუბლიცისტი ივანე მაჩაბელი.

ქართველი ხალხის ცხოვრებაში არ ყოფილა არც ერთი მტკივნეული, საჭირობოროტო საკითხი, რომელიც გაზეთ „დროების“ განხილვის საგნად არ ქცეულიყო. ცარიზმის ბიუროკრატიული აპარატისა და კოლონიალური პოლიტიკის წინააღმდეგ მებრძოლი „დროება“, დემოკრატიული იდეებით გაჟღენთილი მისი ფურცლები ხალხთა შორის ძმობისა და ერთობის მქადაგებლად გვევლინებოდა, ჩაგრულ და მცირე ერთა ინტერესების სადარაჯოზე იდგა. ამ მხრივ აღსანიშნავია „დროების“ დამოკიდებულება ებრაელთა საკითხისადმი.

„დროება“ თავის ფურცლებზე ხშირად ათავსებდა აღშფოთებით სავსე კორესპონდენციებს, წერილებს აღნიშნული ფაქტების ირგვლივ, ილაშქრებდა მათი ველური ხასიათის წინააღმდეგ, ამხელდა მათ ნამდვილ მიზეზებს, მათ კლასობრივ არსს.

1880 წლის 25 მაისის ნომერში „დროება“ რუსეთში მომხდარი ერთ-ერთი ასეთი შემთხვევის შესახებ წერდა: „რასაკვირველია ყოველი გონიერი კაცი, ვინც ხალხთა შორის ძმობის დამყარებას ცდილობს, ბარბაროსობას დაარქმევს რუსეთის უბრალო ხალხის მოქმედებას“. მაგრამ გაზეთი აქ როდი ჩერდებოდა ხოლმე. 1881 წლის აპრილში ქ. ელისავეტგრადში მოხდა ებრაელთა მართლაც საშინელი დარბევა. „დროება“ 1881 წლის 14 მაისს დაწვრილებით აღწერს რა ამ მოვლენებს, ბოლოს ასკვნის:

„ამ სამწუხარო მოვლენების მიზეზი არც ისე მცირე ამბავია, რომელიც ზევით მოვიყვანეთ და არც იმოდენაა ის სიძულვილი, რომელსაც გრძნობს რუსეთის გლეხობა ურიებისადმი. მართალია, ურიები, რადგანაც ისინი მოკლებული არიან ბევრ სამოქალაქო უფლებებს და განსხვავებულ მდგომარეობაში არიან ჩამდგარი კანონებისაგან, ვაჭრობას ეტანებიან და ხალხს კარგა გვარიანაც ცარცვენ; მაგრამ ამ მოვლენების ასახსნელათ სხვა უფრო ძირეული და ნამდვილი მიზეზი უნდა მოვიყვანოთ.

ამის მიზეზი უკიდურესი ნივთიერი ეკონომიკური მდგომარეობა რუსის გლეხობისა. გლეხობას ნაკლებათ აქვს მიწა-წყალი, სახელმწიფოს და სხვა გადასახადი კი ნამეტანია; ასე რომ რაც უნდა ეცადოს, ვერ მოიმუშავეს, რომ ცოლ-შვილიც არჩინოს და მმართველობაც დააკმაყოფილოს.

გარდა ამისა, უკანასკნელი ომის გამო ჩვენი ქალაქის ფული უზომოდ დაეცა, განიავდა, ასე რომ მანეთის ფასი სამ აბაზზე დადგა თითქმის. ამით შევიწროვდა მთელი სახელმწიფო, შევუერთდით ყველანი, მაგრამ გლეხობის კეთილდღეობამ კიდევ უფრო დაამშია, დააღარიბდა, გადატაკდა, გაუჭირდა ცხოვრება. არ იცის თუ რომელ წყაროდან მოიპოვოს ცხოვრების საშუალება, საიდან გადაიხადოს სახელმწიფო ვალი, და როგორ არჩინოს ცოლ-შვილი.

და უმეცარ ხალხს გონია, რომ ამ უბედურების მიზეზი ურიები არიან, რადგან საზოგადო ეკონომიურ და პოლიტიკურ მდგომარეობის გაგება არ შეუძლიათ და ურიებს დაერიენ. ურიებიც რომ არ ყოფილიყო, ხალხი უიმისოთაც ახლანდელ შეწუხებულ მდგომარეობაში იქნებოდა, ჩემი – მოყვანილ მიზეზის გამო...“ (დროება 1881: №91).

„დროება“ ასხვავებდა რა ერთმანეთისგან ებრაელი – ვაჭარი, ექსპლოატატორი და ებრაელი – მშრომელი, ნაციონალური ერთეული, ცდილობდა ხალხის გაუთვითცნობიერებელ გონებამდე დაეყვანა იმის შეგნება, რომ პირველი მეორეში არ არეულიყო. თუკი პირველი იწვევს სასტიკ კრიტიკას, სამართლიან მძულვარებას, როგორც ყოველი ჯურისა და ეროვნების ვაჭარ-ექსპლოატატორი, იგი არ უნდა გახდეს მეორის განმსაზღვრელი. მძულვარება ებრაელ-ვაჭარ-ექსპლოატატორისადმი არ უნდა იყოს საბაზი მძულვარებისა ებრაელი ეროვნებისადმი. 1877 წლის 9 მარტს გაზეთი წერდა: „ან განა მარტო ურიები არიან ჩვენში, მართალია, ისეთი ხალხი, რომლისგანაც ჩვენს ხალხს შევიწროება და მწუხარება აქვს მიყენებული, მიიხედ-მოიხედეთ და იქნება სხვა ვინმეებიც ნახოთ, რომელთაგან ჩვენს ხალხს ნაკლები შევიწროება არა აქვთ მოყენებული“ (დროება 1877: №42).

გაზეთი მიუთითებდა, რომ ებრაელი ვაჭარი, ექსპლოატატორი სხვა არა არის, თუ არა სხვა ეროვნებათა თუნდაც ქართველი ვაჭარი, ექსპლუატატორი. ამიტომ საჭიროა, რომ ხალხის მახვილი მიმართული იყოს ყველა რჯულისა და ეროვნების ვაჭარ-ექსპლოატატორებისადმი. „დროება“ 1871 წლის 22 მაისის ნომერში მიუთითებდა: „საჭიროა, რომ... ხალხი საზოგადოდ დაცული იყოს ურიებისა და საზოგადოდ ყოველგვარი ვაჭრებისა და კაპიტალის ბატონობისაგან, საჭიროა, რომ მუშა-კაცის შრომა რიგიანათ იყოს მეთანხეებისაგან დასაჩუქრებული“ (დროება 1871: №33). უფრო ნათლად ეს აზრი გამოთქმულია 1877 წლის 9 მარტის წერილის დასკვნაში: „სახელმწიფო წყობილება იმნაირად უნდა იყოს გამართული და მოთავსებული, რომ ერთს რომელსამე საზ-ის ნაწილს ანუ წოდებას არ შეეძლოს მეორესი დაჩაგვრა და შევიწროება“ (დროება 1877: №42).

ცარიზმის ანტისემიტური პოლიტიკის უღელქვეშ მოქცეულ ებრაელ-თა უფლებრივი მდგომარეობის საკითხი „დროების“ ერთ-ერთ მთავარ თემას წარმოადგენს. იგი ამხელდა რა ცარიზმის ანტიებრაულ პოლიტიკას, ილაშქრებდა ებრაელთა პოლიტიკური, სოციალური და სხვა შეზღუდვების წინააღმდეგ, სააშკარაოზედ გამოჰქონდა საერთოდ ცარიზმის ნაციონალური თვითმპყრობელური, კოლონიალური პოლიტიკა, მიმართული რუსეთის იმპერიის ფარგლებში მოქცეული მცირე და დაჩაგრული ერების წინააღმდეგ. ნ. ნიკოლაძე „ნ. სკანდელიის“ ფსევდონიმით 1871 წლის №32-ში აქვეყნებს სტატიას სათაურით „ურიების მდგომარეობა საქართველოში“. ავტორი სტატიაში მოკლედ მიმოიხილავს ებრაელთა ისტორიას, ამ ხალხის ტანჯვით სავესე გზას. იგი ეხება იმ მიზეზებს, რომლებმაც ებრაელები აიძულეს ცხოვრების საარსებო წყაროდ ვაჭრობა აერჩიათ, რამაც შემდგომ თავის მხრივ ისინი საერთო სიმულვილის საგნად გადააქცია. ნ. ნიკოლაძე ეხება იმ ძვრებს, რომლებიც დასავლეთ ევროპაში შეიმჩნევა ებრაელთა საკითხისადმი დამოკიდებულებაში და წერს: „როცა დიდი და გამწარებული ბრძოლის შემდეგ, ლესსინგის, მენდელსონის და მსგავსებით ხომ დაამტკიცა, რომ ურიებიც ღვთისაგან გაჩენილი კაცები არიან, რომ იმათაც უძგერს გული, აქვთ გრძნობა და გონება, რომ ისინიც ღირსნი არიან სწავლისა და საპატიო უფლებებისა... მაშინ დაიწყო ახალი ერა ურიების ცხოვრებისა, რაკი ურიები მიიღეს სასწავლებელში, რაკი იმათაც მისცეს სწავლა და ისინიც ეღირსნენ საზოგადო უფლებების მიღებას, მაშინ

აღმოჩნდა, რომ ისინიც საზოგადოებისათვის სასარგებლო კაცები არიან, რომ იმათაც შეუძლიანთ სიკეთის მოტანა და პატიოსნათ შრომა“ (დროება 1871: №32).

და აი სწორედ აქ დაუმიზნა ნ. ნიკოლაძემ ბასრი კალამი. იგონებს რა ვორონცოვის განზრახვას – ქუთაისელი ებრაელები აეყარა თავიანთი უბნიდან და ქალაქიდან შორს, სადმე დაესახლებინა, იგონებს რა პოლიციის გადაწყვეტილებას „პარასკეობის“ მოშლის შესახებ, რომელიც ებრაელთა ვაჭრობის წინააღმდეგ იყო მიმართული და სხვა, ასკვნის:

„აქედან ცხადათ სჩანს, რომ ჩვენშიაც გადასახლებით და შევიწროებით, პარასკეობის მოშლით და კუნძულზე გადენით ურიებს ვერავინ ვერ მარჯულებს. თუ ჩვენ საზოგადოებას ისინი მავნებელ პირებათ მიაჩნია, ეცადოს რომ ურიების შვილები ჩვენ შვილებთან იზდებოდენ, რომ ყოველ ყმაწვილს – ურიის იყოს თუნდ ქრისტიანის – მიეცეს უსათუოდ ხეირიანი სწავლა, რომ მათ წინ გახსნილი იყოს იმნაირივე მომავალი, როგორც გახსნილია ჩვენებური ყმაწვილების წინ, რომ მათ იმნაირივე უფლება ჰქონდეთ ყველაფერში როგორც ჩვენებურებს აქვთ – და მაშინ ნახავთ, რომ ერთი-ორი თაობის შემდეგ ურიები იმნაირივე ქართველები გახდებიან, როგორც ჩვენი შვილები იქნებიან, რომ ისინი ხეირიანათ და ძმურათ გამოგვადგებიან ჩვენ ჭირში და ლხინში და ეხლანდელი შეურაცყოფის და მტრობის მაგიერ, ეხლანდელი შევიწროების და გამოხსნის მაგიერ, ძმურათ შეგვიდგებიან ჩვენ საზოგადო უღელში, თუ ჩვენ იმათ ძმურათ წილს დაუდებთ საზოგადო სიკეთეებით სარგებლობაში“ (დროება 1871: №32).

ეს აზრი უფრო მკვეთრად და თვალნათლივ ჩამოაყალიბა ს. მესხმა 1875 წლის №9-ში მოთავსებულ წერილში „ებრაელების შესახებ“. ს. მესხი ეხება რა „თითქოს და მთავრობის განზრახვას ებრაელებისათვის ყველგან დასახლების უფლების მინიჭების შესახებ, სწერს: „ყველა, ვინც ახლანდელი ებრაელების მდგომარეობა იცის, ვისაც ესმის – თუ რა ცუდი შედეგები და ზედ-მოქმედება აქვს თვით ქრისტიანებისათვისაც იმ შევიწროებასა და დევნას, რომელსაც ურიები ითმენენ, ვინც ხედავს, რა მოსდევს ჩვენგან ურიების თითქმის კაცად ჩაუთვლელობას, ყველა დაგვეთანხმება, რომ ამგვარი კანონი კეთილ ნაყოფს მოიტანს. ეს ხომ ჭეშმარიტებაა, რომ რაც უფრო რომელიმე კაცი შევიწროებულია, რაც უფრო მოკლებულია ყოველ-გვარ კანონიერ უფლებას, ისე უფრო ურიგოთ და საზოგადოების მავნებელათ არის იმის ცხოვრება და მოქმედება წამართული“ (დროება 1875: №9).

და ბოლოს ს. მესხი ოპტიმისტურად ასკვნის:

„ჩვენ თუ არა, ჩვენი შვილები და შვილის-შვილები მაინც მოესწრებიან იმ დროს, როდესაც ურიები ისეთივე თანა-მოქალაქენი და თანა მოძმენი შეიქნებიან ქრისტიანებისა, როგორც ჩვენ ერთმანეთში ვართ. და ეს მოხდება, უეჭველია, მხოლოდ მაშინ, როცა კანონი და ხალხი ნამდვილად ადამიანად იცნობს, როცა არავინ მოსთხოვს, რომ მაინცა და მაინც თავიანთი ხალხოსნობა და სარწმუნოება დააგდონ და სხვა რომელიმე მიიღონ, ერთის სიტყვით, როცა იმათაც ყველა ის უფლებანი მიენიჭებათ, რაც სხვა მოქალაქეებს აქვს. მაშინ „ურია“ საგინებელ სიტყვათ აღარ იქნება“ (იქვე).

ებრაელთა უფლებრივ მდგომარეობას ეხება გაზეთი „დროება“ თავის სხვა სტატიებშიც (ს. მესხი, ქალაქის ურიების გადასახლება, 1877, №27; გრ. უმწიფარიძე, ებრაელების საქმე ჩვენში, 1883, №186 და სხვა). ცარიზმის ანტისემიტური პოლიტიკის პირობებში ეს იყო მეტად გაბედული ბრძოლა ადამიანური უფლებებისათვის, ღირსებისათვის.

საშუალო საუკუნეების ქრისტიანული რელიგიისა და გაბატონებული წრეების ფანატიკურმა დამოკიდებულებამ ებრაელთა მიმართ ყველაზე მეტად თავი იჩინა საშინელ ცილისწამებაში, რომელიც მდგომარეობს ებრაელთა მიერ თითქოსდა ქრისტიან ბავშვთა წამება-წვალებაში, რაც ხშირად წარმოადგენდა მიზეზს ებრაელთა დევნისა და აკლებისა. სარგებლობდა რა ჯერ კიდევ ხალხის ფართო მასების სიბნელით და შეუგნებლობით, ცარიზმის ბიუროკრატიული აპარატი ფარულად და აშკარად ან ცილისწამების ერთ-ერთ მთავარ ორგანიზატორს წარმოადგენდა. ადამიანის გონება ყოველთვის იბრძოდა ამ ცილისწამების წინააღმდეგ. საშუალო საუკუნეების ქართულმა სინამდვილემ არ იცოდა ამ აზრის არსებობაც კი. ყოველ შემთხვევაში ამის საბუთი ჩვენ არ მოგვეპოვება. მე-19 საუკუნის საქართველოში კი ცარიზმის ანტიებრაული, ანტისემიტური პოლიტიკის შედეგად თავს იჩენს ამგვარი ცილისწამება. „დროებამ“ იმთავითვე გადაჭრით აღიმალა ხმა ამ ყოველად საზიზღარი ცილისწამების წინააღმდეგ და თავის ფურცლებზე ცდილობდა ხალხის ჩამორჩენილ, ჯერ კიდევ შეუგნებელ ფენებში შეეტანა შეგნება და სიცხადე მისი უაზრობისა. ამ მხრივ გაზეთ „დროების“ ტონი განსაკუთრებულად მკვეთრი და მძაფრია.

1877 წლის აპრილში საჩხერის რაიონის სოფელ პერევისაში ბავშვის დაკარგვის შედეგად აღიძრა სასამართლო ძიება საჩხერის რამდენიმე ებრაელის წინააღმდეგ, რომელიც ცნობილია ე.წ. „სარა მოდებამის საქმის“ სახელწოდებით. ბრალდების მთავარი სიმძიმე გადატანილი იყო იმ ფაქტზე, რომ ბავშვის დაკარგვის დრო ემთხვეოდა ბრალდებულ ებრაელთა სოფელში გზად გავლის მომენტს. ქართველმა მოწინავე საზოგადოებამ იმთავითვე აუღო ალღო საშინელ ცილისწამებას და ყოველნაირად ამხელდა დაუსაბუთებულ, როგორც ილია ჭავჭავაძე აღნიშნავდა, „მგონიაობაზე“ დამყარებულ სასამართლო ძიებას. და თუ აღნიშნული ქართველი საზოგადოების ყურადღების ცენტრში მოექცა, მისი სჯა-ბაასისა და განხილვის საგნად გადაიქცა, ერთ-ერთი მთავარი დამსახურება გაზეთ „დროებას“ მიუძღვის. გაზეთი გადაჭრით ილაშქრებდა ებრაელთა წინააღმდეგ აღძრული საქმის გამო, რომელსაც, რაც მთავარია, ანტიებრაული მიმართულება ჰქონდა. უფრო მეტიც – საერთოდ გამოძიებამ და განსაკუთრებით სასამართლოს მსვლელობამ საკმაო ეჭვი დაბადა, რომ აღნიშნულ საქმეში ვიღაცის მაორგანიზებელი ხელი ერია, რომელიც ცდილობდა წყლის ამღვრევას. საკმარისია გადავათვალიეროთ იმ დროის „დროების“ ფურცლები, რომ იგი აშკარად თუ არა, ყოველ შემთხვევაში გადაკვრით მაინც აღშფოთებით მიუთითებდა ამ გარემოებაზეც.

„სარა მოდებამის საქმეს“ „დროებამ“ მიუძღვნა მთელი რიგი წერილებისა, რომელთაგან უმეტესობა თვით გაზეთის რედაქტორის ს.მესხის კალამს ეკუთვნის. საქმემ საკმაოდ გახმაურებული ხასიათი

მიიღო, ისე, რომ სასამართლო პროცესზე დასასწრებად, როგორც „დროება“ აღნიშნავდა, საზღვარგარეთიდანაც კი ჩამოვიდნენ კორესპონდენტები.

როდესაც ქუთაისში აღნიშნული საქმის გამო სასამართლო პროცესი დაიწყო, „დროება“ თითქმის მთელი სამი კვირის განმავლობაში რეგულარულად აქვეყნებდა პროცესის საკმაოდ დაწვრილებით ანგარიშს. პროცესი ებრაელთა გამართლებით დამთავრდა, რასაც აღტაცებით აღნიშნავდა კიდეც გაზეთი თავის ფურცლებზე.

გაზეთი 1879 წლის №64-ში მოთავსებულ ფელეტონში – „უცნაური თხა და საბრალო სარრა“ – ბოლოს დასძენდა: „ღმერთმა ინებოს, რომ ამ საბრალო სარრას და ამ უცნაური თხის ამბავმა უნაყოფოდ არ ჩაიაროს ჩვენს ქვეყანაში“ (დროება 1879: №64). მაგრამ ცარიზმის ანტისემიტური პოლიტიკის პირობებში მოქცეული, ცრუმორწმუნოებითა და სიბნელით მოცული ადამიანების გონებაში ძნელი იყო ერთბაშად ჭეშმარიტებისა და შეგნების შეტანა. ამიტომ იყო, რომ სარა მოდებამის საქმის მაგვარ ფაქტს მეტ-ნაკლები სიძლიერით ერთხელ ჰქონდა კვლავ ადგილი საქართველოში. გაზეთი „დროებაც“ დაუღალავად იბრძოდა მათ წინააღმდეგ, ამხელდა, სააშკარაოზე გამოჰქონდა და ცდილობდა ხალხის შეგნებამდე დაეყვანა ამ ცილისწამებათა ნამდვილი არსი, მისი მავნებლობა და დანაშაულიც კი.

გაზეთი „დროება“, გამოდიოდა რა ებრაელთა ქომაგისა და დამცველის როლში, ამასთან ერთად არ ერიდებოდა მათ საგმობ ზნე-ჩვეულებათა და მიდრეკილებათა კრიტიკასაც, რომელიც საბოლოო ჯამში ისევ ამ ხალხის მომავლისა და კეთილდღეობის სურვილებით იყო გამსჭვალული. გაზეთი თავის ფურცლებზე განსაკუთრებით უსვამდა ხაზს ებრაელ მოსახლეობას შორის სწავლა-განათლების გავრცელების აუცილებლობას. ამ მხრივ „დროების“ პუბლიკაციები სამართლიანი გულისწყრომით იყო გამსჭვალული.

მთელი მე-19 საუკუნის მანძილზე, დასავლეთ ევროპისა და თუნდაც რუსეთის ებრაელი მოსახლეობისაგან განსხვავებით, საქართველოს ებრაელი მოსახლეობა ჯერ კიდევ შუა საუკუნეების რუტინისა და საშინელი ჩამორჩენილობის ტყვეობაში იმყოფებოდა.

„დროება“ მიმართავდა რა საქართველოში მცხოვრებ ებრაელებს, რომ მათ ალლო აელოთ მომავლისათვის, შეეგნოთ, რომ მხოლოდ „ჩითით და ნემსით ვაჭრობით“ ისინი შორს ვერ წავიდოდნენ, მოუწოდებდა, რომ მომავალი თაობისათვის შესაფერისი სწავლა-განათლება მიეცათ. 1883 წლის 21 სექტემბრის ნომერში გრ. უმწიფარიძე წერდა: „ჩვენებური ებრაელები კი გაქვავებულან მამა-პაპურ ყოფა-ცხოვრების კალაპოტში და აქამდის ვერ შეუგნიათ ახალი მეცნიერებისა და სწავლა-განათლების საჭიროება. მათ ეშინიათ განათლებისა და არ აძლევენ თავიანთ შვილებს სკოლაში, თუნდ შეძლებაც აძლევდეს ამის ნებას. ასე რომ განათლება, – მეტადრე გიმნაზია და უნივერსიტეტი, – გარყვნის მათ შვილებს, წაართმევს სარწმუნოებას და შეაძულეებს ებრაელისსა. ის როდი იციან რომ პირიქით, რაც მეტი განათლებული ებრაელი იქნება, მით უფრო მალე შეიცვლება მათი დაჩაგრული ბედი და უფრო მეტი გონების ძალით შეიარაღებული მოსარჩელე ეყოლებათ... დროა, დიდი ხნია. დროა, რომ ჩვენებური ქართველი ებრაელებიც დაუკვირდნენ თავიანთ მდგომარეობას, შეიგნონ

სწავლა-განათლების საჭიროება, იცოდნენ ახალი დრო და მიანებონ თავის თავის კარ-ჩაკეტილობას“ (დროება 1883: №181).

„დროების“ დემოკრატიული იდეები, მისი თავგანწირული ბრძოლა ქართველი ხალხის უკეთესი მერმისისათვის, გაბედული მოწოდებები ხალხთა შორის ძმობისა და ერთობისათვის მეფის მთავრობისა და მისი ბიუროკრატიული აპარატის აღშფოთებას იწვევდა. ცენზურის განუწყვეტელი დევნისა და კონტროლის პირობებში მოქცეული გაზეთი ბოლოს, 1885 წელს, დახურეს კიდეც. გაზეთის დახურვა ქართველი ხალხის საერთო-სახალხო გლოვის დღედ გამოცხადდა. ამ გლოვას ქართველ ხალხთან ერთად გულწრფელად იზიარებდა საქართველოს ებრაელი მოსახლეობაც. მათ „დროების“ სახით დაკარგეს ერთ-ერთი ყველაზე საუკეთესო მეგობარი, მათი ჭირისა და ლხინის ერთგული გუშაგი.

წიგნში „ქართველთა ებრაელები“ ზ. ჭიჭინაძე 1904 წელს წერდა: „საზოგადოთ ქართველი მწერლობა ყოველთვის ფარად და ხმლათა მდგომელთა შესახებ... ამის მხრით ქართული მწერლობა ებრაელთა მიმართ ვალმოხდილია და ამაგდარი“ (ჭიჭინაძე 1904).

ებრაელთა წინაშე ამაგდარი ქართული მწერლობის ერთ-ერთ ყველაზე საუკეთესო ნიმუშს სწორედ გაზეთი „დროება“ წარმოადგენს.

როგორც წერილობითი წყაროებით დასტურდება, XIX საუკუნის (და მანამდელი ხანისაც) საქართველოში ებრაელობა სოციალურად და ინტელექტუალურად მეტად უმნიშვნელო როლს ასრულებდა. გარე სამყაროსგან ფაქტობრივად თვითიზოლაციაში მყოფი და განკერძოებულ თემებად მცხოვრები ებრაელების უმთავრესი მიზანი საარსებო სახსრის მოპოვება იყო. ამ გარემოებამ არსებითად განსაზღვრა ის ფაქტი, რომ XX საუკუნის დასაწყისამდე ქართველ ებრაელებს თავიანთი რეალური პოტენციური ინტელექტუალური შესაძლებლობები თითქმის საერთოდ არ გამოუვლენიათ.

ქუთაისელი ებრაელები, ისევე როგორც ქართველი ებრაელობა, ძირითადად ვაჭრობას მისდევდნენ და სწავლა-განათლება მათთვის აუცილებლობას არ წარმოადგენდა.

ქართველი ინტელიგენციის წარმომადგენლებს, როგორებიც იყვნენ: ილია ჭავჭავაძე, აკაკი წერეთელი, ზაქარია ჭიჭინაძე და სხვები, ქართველ ებრაელთა ასეთი მდგომარეობა აწუხებდათ. ისინი ყოველმხრივ ცდილობდნენ ქართველი ებრაელების სწავლა-განათლებისაკენ შემობრუნებას.

ზ. ჭიჭინაძე გულისტკივილით წერდა: „მხოლოდ ამ უკანასკნელ წლებს მცირედ შეიგნეს ქუთაისის ებრაელთა, ზოგიერთებმა შვილების სამოქალაქო სკოლაში იწყეს შეყვანა... ღმერთმა ქნას, რომ ამ ერს გაებედოს სწავლის ასპარეზზე გამოსვლა. ამათში მხოლოდ ერთი ზარის რეკა არის საჭირო, რომ დაირეკოს სწავლის ზარი, საჭიროა მხოლოდ, რომ რამდენიმე კაცის შვილმა გაებედოს დაბალი სკოლიდან საშუალო და უმაღლეს სასწავლებლებში გადასვლა, თორემ მერე თქვენ ნახავთ მათში როგორ გაიღვიძებს დიდი მიმზადებობა, დიდი ლტოლვა სწავლისა... დარწმუნებული ვარ, რომ მათის შვილებით აქა-იქ გაივსება სასწავლებლები, ამას ფიქრი არ

უნდა, რადგანაც ქართველთ ურიები შენიშნულნი არიან როგორც ნიჭიერი და მოხერხებული ხალხი“... (ჭიჭინაძე 1904).

XIX საუკუნის 50-იანი წლებიდან ებრაელ და ქართველი ინტელიგენცია, ესმოდა რა ბავშვებისათვის განათლების მიღების მნიშვნელობა, თხოვნით მიმართავდა გუბერნიის ხელმძღვანელობას ებრაული სკოლების გახსნის თაობაზე, სადაც ძირითად საგნებთან ერთად თალმუდ თორასაც ასწავლიდნენ.

იყო გამონაკლისი შემთხვევებიც. ებრაელების მცირე ნაწილი აქტიურად იყო ჩართული ქალაქის საზოგადოებრივ ცხოვრებაში, მონაწილეობდნენ ქალაქის წარმომადგენლობით ორგანოებში. მაგალითად, ქალაქ ქუთაისის სათათბიროში სხვადასხვა დროს არჩეული იყვნენ: მ. რიჟინაშვილი (1875), ე. კაკიბელაშვილი, მ. რიჟინაშვილი, შ. რიჟინაშვილი (1888).

საუკუნეების განმავლობაში ქართველებისა და ებრაელების ერთად ცხოვრებამ გარკვეული გავლენა იქონია ორივე ხალხის ყოფასა და კულტურაზე. ებრაელებმა გაითავისეს ქართული ადათ-წესები, რაც ნათლად ვლინდება ებრაული ქორწილის, დაკრძალვის, გლოვის რიტუალებში.

ქართველებისა და ებრაელების მრავალსაუკუნოვანი ურთიერთობები დღემდე გრძელდება. საქართველოდან წასული ებრაელები წარმატებით მოღვაწეობენ ისრაელში. მათ შორის არიან: იცხაკ დავიდი, დავით ბააზოვი, ჯემალ აჯიაშვილი...

არც ერთ სხვა ერს ისე არ გამოუხატავს ქართველი ერისადმი მაღლიერების, სიყვარულისა და პატივისცემის გრძნობა, როგორც ებრაელებმა, რასაც ქართველი ერი არასოდეს არ დაივიწყებს. ამის ნათელი მაგალითია XIX საუკუნეში ქუთაისელი და ებრაელი ხალხის თანაცხოვრების საინტერესო ისტორიები.

გამოყენებული ლიტერატურა და წყაროები

სვიმონიშვილი 2020: სვიმონიშვილი გ., ქართულ-ებრაული ურთიერთობები. 19.06.2020. <https://iberiamagazine.com/kartul-ebrauli-urtiertobebi/> დამოწმება: 1.12.2021.

ჭავჭავაძე 1886: ჭავჭავაძე ი., ებრაელთა საკითხზე. თბილისი, 1886.

ჭიჭინაძე 1904: ჭიჭინაძე ზ., ქართველი ებრაელები. თბილისი, 1904.

დროება 1871: გაზეთი „დროება“, 1871, №32; №33.

დროება 1875: გაზეთი „დროება“, 1875, №9.

დროება 1877: გაზეთი „დროება“, 1877, №42.

დროება 1879: გაზეთი „დროება“, 1879, №64.

დროება 1881: გაზეთი „დროება“, 1881, №91.

დროება 1883: გაზეთი „დროება“, 1883, №181.